

Atque his, dum breviter quidem, sed genuine Spectabilis Dv̄rae
Amico desiderio satisfacisse me arbritraver, pretiosis favoribus pleno
cum Cultu devotus, persevero Unghvarini. Die 5ta Octobris 1805.
Spectabilis ac Perillustris Dv̄rae

humillimus servus
Emericus Fekete mp.

R. Unghvar. Gymnasii Director.

(Ivrét-alak, 2 levél. Kazinczy az első lapon »No 6.« sorszámmal
látta el. A kötet 35—38. lapja.)

(*Kazinczynak e levél alapján készített jegyzetei:*)

»Ungvári Gimnasiumbeli Loc. Dir. Fekete Imre Úr levele.

1. Dayka 1795. 21. Xbr. beköszön mint Prof. II. Humanitatis
(Rhetor). Egészsége változó volt, midőn az előtt való nap oda ért.

2. 1796. 26. Jul. feleségestül együtt Kassára mégyen magát gyó-
gyíthatni.

3. 1796. 20. Octobr. *ex Phthisi* megholt. 21. eltemettetett a' közöns.
temetőben, ad Calvariae montem.

4. Verseken kért szerednyei bort a' Püspöktől. Azok a' versek
nem találtak.

5. Sírját már többé senki sem ismeri.

6. Barátjai Kovalik György I. Hum. és Kritsfalusi György M.-
Nyelv. Professorok voltak.

7. Közönségesen szerettetett tanítványai által. Illyen vala Val-
kovszky János Várad Prof., Alex. Löley Ungváron. V. Fiscális.

8. Fekete Úrnak versei a' Dayka halálára 's az ungvári Gymna-
siumbeli Ifjak' nevei 1796. (Dayka alatt 30. tanítv. Első Valkovszky).«
(A sárga kötet 19. lapján.)

HARSÁNYI ISTVÁN.

HORVÁTH ISTVÁNNAK MINDEN NAPRA SZOLGÁLÓ JEGYZŐKÖNYVE 1805. ESZT.

(Második közlemény.)

II. KÖTETBŐL.

Öszve vagy on itt írva a' nyájasság a' Tudományt illető dolgok-
kal: de híven megtartatik mégis az igazság után való törekedés, melly-
ben áll az emberi iparkodásnak majdnem legnemesebb része.

Horváth.

Május.

1. Napja. Nem derekas üdövel ajánlja magát Május holnapunk.
Most, mikor, kiki a' Zöldtérsegekre sétálni, óhajtana, iszonyú szélfergetegek
gátolják a' kívánságra gyúlt szíveknek vágyaikat. Nyoltzad félórakor
magam is, mivel eluntam hon hallgatni a' süvöltő zúgást, Révai Miklós
szomszédomhoz fordultam. Olvasta előttem Méltóságos Mártonfi József
Erdélyi Püspöknek levelét, mellyben Barátának jelenti: hogy Észrevétele-
ket készített vala Grammatikájára. Örültön örültünk mind a' ketten ezen
Jó hazafiúnak iparkodásain. Vajha így művelkednének más Püspök

Társai. Régi panasz közöttünk, hogy a' tehetős Egyházi Igazgatók vissza élnek kezökre által adatott Javaikkal. Tíz órákor végök szakadván iskolai letzkéimnek, Virág Benedekemhöz siettem. Tanatsoltam neki hathatós szavakkal az 1494-iki királyi adó Lajstromának lefordíttatását. Gondolóra vette a dolgot. Olvastam előtte kedves Horvath Andoromnak józan gondolatokkal megterhelt levelét is. Bátorított lángosan engemet, hogy viszontag bátorítsam, buzdítsam, ösztönözzem nagyreményű Andoromat. Édes foglalatosság leszen ez szemem előtt ha egy kevés üdőt nyerhetek. Délutáni letzkéim végökkel Markovits János drága Barátommal sétálni föl ballagtunk a' Duna hída mellett lévő sétáló helre.

2. Kilentz órákor Virág Benedeket meglátogattam a' hozzám jövő Ferentzy Jantsimmal. Beszélettünk neki némelly történeteket Nagy Tiszt. Katona István Úrnak megtiltatott könyvéből. Szivesen hallgatta szavainkat mindaddig, még végre fölhevülvén előszedte illy tzimű kézírásban lévő munkátskáját: »A' XVIII századnak Emlékezete Magyar Országban.« — Olvasta és kérdezte róla való részre nem hajló ítéletünket. Mi igen beleszerettünk még egészen el nem készült Munkájába, kértük azért: hogy végig kidolgozván tenné általa ösmeretesebbé Rákotzznak szomorú viszontagságait. Reá allott. — Tizenegy órákor szokásunk ellen ebédeltünk. Nálunk evett valam Frantz . . . . nevű kapistranus Barát Frater, ki több esztendőktől fogva Segrestyés a' volt Paulinus Atyáknak templomokban. Szerzetessége előtt Varga legénykedett sokáig, még végre beleszeretvén a' lomha tunyaságba eszéhöz hasonló barát tsuhába öltözött inkább, hogyses a kaptafát mozgatta. Ez mindenképen elhitette Potyondival és a' többi házbeliekkel, hogy a' Budai Kapisztranus Barát Atyáknál saját keze írása őriztetik a' gonosz ördögnek. Sohajton sóhajtottá látni Potyondy Ráfaelünk ezen ördögi jelet: de föllül halladták sohajtásait az enyeim. Esedeztem tehát buzgón előtte, hogy engemet illy ritkaság látástól meg ne gátolna: mert kívántam vala fontosabban megvizsgálni alattomban az Ostobaságnak vak balga, hiú hirdetményét. — Közös kotsira ültünk valamennyien, és a' Fráter társaságában Budára hajtattunk az emlitem Barátokhoz. . . . Mihelyt jöttünknek okárúl szót ejteni kezdettünk, azonnal fölugrott közülök egy jóformán kotyagos, és megmutatta az írást. Ebből állott egyik lapon: »Ich Josef Milossi unterschreibe mich auf Fufzig Jahr.« A papiroskának másik lapán pedig ezen szavak fordúltak elő: »Ich Chararina Majerin unterschreibe mich auf Fufzig Jahr.« Mosolyogtam alattomban, mikor látám, hogy az ördög Németül, nem pedig Magyarúl, írt vala még ezelőtt 30 esztendőekkel.

3. Ha jól hallottam Szülőimtől, ma 21 esztendeje világra jöttömnek. Hosszú üdök! behamar elfolyátok ti, és engemet a' tsötsömös gyermekből Ifiúi korba tevétek. Már boldogúl 21 esztendöket megéltem! Soha sem kívántam eddig valamit, hogy azt meg ne nyertem volna: mert soha sem kívántam olyast, a' millyest meg nem nyerhettem volna. Illyen leszen-e ezután is természetem? Boldog szelek hordozták eddig életemnek hajóját: mitsodás szélvészsek és fürgetegek rongálják, ragadják azt további esztendeimben?

Június.

1. Napán. Oskolámnak végével tíz óraker Kultsár István Urat megkerestem és több Tudós beszélgetéseink után illetően környüállással bíró pötsétnyomónak levétegett mását adtam kezébe: »VOIC KA PAGVS 1728.« Szándékom tselekedetem által arra törekedett: hogy megtudván Kultsár Úr Poka Teleki Kondé Józseftől, ha vallyon ezen pötsétnyomó a' Vajkaiaké volna e, azoknak, ha sajátok volna, vissza ajándékoznám. Vettem én a pötsétnyomót 1 fl. a' mult 1804 Esztendőben, Octóber holnapnak 11dik napán Agárdon Székes Fehérvármegyében az Ürményi uraságnak Vörösmarti János nevű Ispányától, ki azt Édes Atyjától, kinek Házánál Fehérvárott a' földből kiásatott vala, haszonvételre elhozta. Első tekintésre valaki tüstént e' pötsét nyomót 1728-ból valónak mondhatja: de a régiségeknek ösmerője azt 1528-ból valónak lenni is vélheti annélkül, hogy nevétséget okozhasson. Mert 1.) Ha ezen pötsét nyomó valaha Vajka falué volt, a benne elő jövő homályos o bötű d helett régiebb üdöre teszi 1728-dik esztendőnél. Nehéz elhitetnem, hogy illy későn Vajkát Vojkának hívták volna. 2.) A' pötsét nyomón környüírásan kívül láttatik egy mezételen leány, kinek jobb kezében kard vagyon, melynek hegyén áll a gutsmás török fő. Már 1728-dik esztendő körül nem vala többé bajunk török szomszédunkkal: ellemben 1528dikban és előtte sokáig hartzoltanak velünk szomszéd törökeink. Jobban illik tehát erre is pötsét nyomónk 1528-dik esztendőre. 3.) Az 5 Arabiai szám XVI század elején Magyar hazánkban szakasztott úgy irattatott, mind a' 7. (hét) számunk. Legesleg először tanultam ezt az Egre régi Magyar kézírásokból, melyeket számomra kedves Vitkovits Miskám 1803-dik esztendőben saját kezeivel Egerben le írt. Igy fordul ezekben p: o: Urnac Zenth nevebe kezdetic azzonunk Marianak halalarol valo zep predikacio 1725. másutt ismét: Olvastatik eg' igon zep pelda mel' igon io az zent Jeronimusnak aietatosságát zolgalnia es kepet az zijzeknek cellaiokba tartania. Ezen darab igyen végződik: »Az kij irta eg' ave Mariat keer 1.726.« másutt ismét: Urnac nevebe kezdetik az dicqsegos Zent Anna azzonnak elete 's. a 't. a' végén: 1726 's'at. Ezen régiségekről, hogy a XVI századból valók, bizonyos igazság. Ugyanis a' beszéd és írásnak moda szakasztott olyan, millyen lenni szokott a' többi XVI. század elejére tartozó Magyar kéziratokban. Más az: Ezen gyűjtemény, Vitkovitsom bizonyítása szerint fehér kutyabőrben vagyon bekötve, és egyik tábláján a' könynek láthatóképen lehet olvasni a' bekötés esztendejét kinyomva ekképen: MDCXXVII: hogyan írhatták volna tehát azt 1725dikben, a' mit mar 1627 be köttettek birtosi? Azomban efféle leiratásáról 5. számunknak még bizonyosabbra vezéret engemet azon régi Magyar kézírás, melyet Winkler Mihál Pétsi kanonok Pesti Fő oskolai könyvtárunknak ajándékozott. Találkozik ebben egy lelen az esztendő szám igyen le írva: 1708. Ezen esztendő számnak olvasatásában meg nem egyeztek F T. Révai Miklós és Tek. Schwartner Márton Urak. Révai 1408-nak, Schwartner 1478-nak olvasta, és magyarázta. Közökbé jöttem véletlenül, midőn folyt a' könyvtár épületében a' tudományos

pörlekedés. Én 1508-dik esztendőből valónak lenni mondtam a' kézirat és az Egri régiségekből akartam vitatni állításomat. A 'pár Tudósok föl sem fogták állításomat, és annak okát. Révai a' kézirat szállására kikérte haszonvétele: a' pörben pedig megmaradván mindegyik vélekedése mellett, semmi ítélet tétel sem hozattatott. Mártius holnap 12-dikén 1804ben meglátogatván Révai Miklósomat, elővettem olvasás kedvéért az asztalán fekvő kéziratot; Forgattam és olvastam elől 's hátul a' drága régiséget; és íme! a végén előfordultak természeti rendök szerint számaink ekképen: 123 X 7. 6. $\wedge$ 8. 9. X. 11. 12. 13 1 X, 17, 16, 1 $\wedge$, 18, 19, 20. 21 22, 23 2 $\wedge$ 27 26 2 $\wedge$ 28 29 30.

3. Hajnalkor bútsút vettünk Pap bátyámmal együtt ágyunkból, és kiadtuk mindfelé az Intézeteket. Nagy készüléttel várta az egész egészség a Törvényi vizsgálatra (Visitatio canonica) jövő Fehérvári Püspököt Milassin Miklósa, Harmintz többnyire nemes lakosok (nyoltzat kivéve a' többi mind Kálvinista volt) elejibe nyargaltak a' Fehérvári szőlőhegyekig; Kileptz valóságos katonák a' falú határánál őrt állván reája váraoztak; a többi népség rendbe szedve zászlójával a' falu végén túl kisetett: Minden Uraság tiszték kotsikra ülven jótova kihajtottak, hogy illendőképen fogadhasssák. Nyoltz órákor eljött a' hasas, kövér, és jól meghizott Egyházi Pásztor a' falusi népségnek ahitatos sopánkodásai és fohászkodásai között néhány Papoknak Társaságokban. Legeslegelőször a' gyerköltzék Batyám által kikérdezette; azután mise végével bérmált; végre a' Bátyám szobájában a' Templom vagyonainak lajstromokat, és néhány kérdésekre való feleleteket elolvastatott magának. Kevés üdő elfolyása alatt elvégzetett az egész vizsga: melyet egy 60 fl drágább ebéd követett. Mihelyt megtelt a' has, azonnal megjelent Tiszt. Onody Sámuel Úr Püspök Úrnak tisztöletére, mert ebéd előtt nem igen örömet látja Püspök ő Excellenciája a' Vendégeket, és Tisztölet tevőket. Nékik beléptekor alattomban mintegy belől nevetkeztek; mások, kiknek kevesebb bódító szelet fúvott koponyájokba Papi állapotok, emberségesen fogadták. — Maga a' Püspök, noha nagy Kálvinista vadász, örömmel fogadta vala őtet. kiben olly ritka emberiség lakék. Végezetre a' sereg papok Pátkai kanonika visitatiojokat néhány pohár kiürítésekkel nagyobb hitel kedvéért lepötsélték, és azután Zámoly szomszéd egészségbe hajtottak hol estvélig vizsgálódásokat véghez akarék vala vinni.

8. Kevés idő mu'va levél vételem után Virághoz sétáltam. Nála találtam épen a' bor Istenségnek szorgalmatos Ügyész költőjét (tréfa legyen a' mi tréfa) és született Tsapolóját Vitkovits Miskámat. Olvasta előttünk valami Egri költőnek szüleményeit, mellyeket a' szerző neki nyomtattatni által küldött. Ismét nevettem, mikor látám, hogy Benedek megváltoztatta az írásmódot annélkül hogy más nyelv hibáit megjobbított volna. Minek köll annyira tsupán magára a' külső ruházatra gondosnak lenni ott, hol szennyes, meg romlott, hibás a' belső test? Nyoltzadik század foly. tanítja ezen tapasztalásom, mióta Magyar Iróink szünet nélkül a' dióhéján rágódnak: hogyan léphettek volna belső tökéletességeihez nyelvünknek? Most is inkább vetekednek az írásmódn, hogy sem a beszédnek és nyelvnek tisztaságán, hibátlanságán. Üdeje volna egy-

szer megokosodnunk. Mihelyest ez megessék, tüstént egyező lehetne irásunk.

9. Alig kelhettem föl 10 óraker kinzó főfájásom miatt: akkor is nem más hová, hanem egyenesen Révaihoz mentem. Beszélgetéseink után ebédre nála marasztott, minthogy ezen a' napon szentelték föl 1778-dikban áldozó papnak.

13. Nyoltz óraker Misénk volt, kilentzed félóraker pedig Főoskolánk Zászlója alatt az Urnapi processióval városunkban föl 's alá járkáltunk majd 12 óráig. Az idén hatodszor valék jelen ezen ájtatosságon: de soha sem láttam együtt a' processio . . . annyi Ifjuságot jelen lenni mint ma. — Máskor részszerint tsekély számmal jöttek öszve; részszerint pedig mindjárt az első oltárnál hátramaradtak, vagy egészen elmentek az ájtatosságból. Gondolkodtam igazi okáról e' történetnek: nem egyebben ált, minthogy az idén katonák az ájtatosságon sem jelen nem voltak, sem nem lövöldöztek.

15. Tiz óraker Révai Miklóshoz mentem, és, mivel gyöngé egésze miatt 10 óraker hon tanítja hallgatóit, jelen voltam oktatásain. Midőn eltávoztak tanítványai ő irni kezdett, én Ihre János Lappó-szótárát olvassgattam. Nem esett keresésem minden haszon nélkül. Kéza Simon Történetes könyve I. Fejezetében így ír a többi között . . . hungarice *Kerechet* appellatur, procreare pullos dignoscuntur. Kivántan kivántam vala már jó üdőtől fogva tudnom valami bizonyost ezen Kerechet nevű madarakról, mert mindég tsak abban állapodtam meg, hogy köllött Kézának valami olyas okának lennie, mellyért épen ezen madár nemet említette: de fáradságos keresgéléseimmel sem meszsze juthattam mind addig; még végre Ihre könyve előttem tiszta világosságot nem szerzett. Először e' Kerechet szónak értelmét nyelvünk rejtekeiből iparkodtam fejtegetnem: azomban ezen foglalatosságomban tsak a' szürkületig, nem pedig a nap fényig érhettem. Ébben állott egész vizsgálódásom: Mondani szokjuk némelly madarakról p: o: a' Golyáról, hogy azok kerepülnek, midőn hangaikat halgatjuk, vagy kiirni akarjuk. Így p: o: elő jó Révainál (Lásd Elegyes verseit III k. VIII Alagya) a' Golyáról:

Fetske sereg kis agyag fészket rakogatja tsevegve,
S' ház fedelét golyák már kerepelve ülik.

Bizonyos továbbá némelly Állatokról és Madarakról, hogy azokat hangoktól nevezzük: Így p: o: hogy a' Fetske név a Fetske madárnak saját *Fets* hangából és *ke* kitsinyítő szavunkból eredett, annak elhitézésére nem sok böltselkedés kivántatik. Már e két észrevételeket szem előtt tartván a' Kerepül szónak tagadhatatlanul *Ker* az igazi gyökere, valamint *Térd-ep-ül* szavunknak *Térd* a' törzsöke. *Ker* tehát, mely ma zörgés nemét (strepitus) jelent, igazán némely madaraknak természeti hangok. Tegyük a *Ker* szóhoz a másik kitsinyítő Magyar szavat, leszen *Kerets*, valamint kőből követs, gub-ból (hosszszabbítva guba) gubats 's 'a t. Eképen tudjuk a' Kézánál előforduló szónak származását és igazi

értelmét. Ugy: de miképen mondatik, kérdezhetné valaki, a Kerets név Keretsnek Kéza Simonnál? Szaporán meg felelünk erre, ha szemünk s ezzel együtt eszünket jól kinyitjuk. Kézának ezen sorai: »auesque Legerfalc quae Hungarice Kerechet apellantur« többes számban vagynak, nem lehet tehát a' Kerechet szó egyes számban, hanem többesben. Ha többes számban vagyon, szembetűnő igazság az, hogy itten akár a' Kiadó, akár a régi Író *c* bötű helett *t* helheztetett, mert *Keretsek* minálunk a többes számbeli első eset, nem pedig *Kerechet*. Hogy *Kerechet* egyes számban nem lehet semmiképen, az is mutatja nyilván, hogy Magyar nyelvünkben az efféle öszveszerkesztés tudomra egészen idegen. Azt mondja pedig Kéza érthetőleg, hogy *Kerechet* valóságos magyar szó. Mi Kítsinyítő szavak után *et* szavat soha sem teszünk Neveinkben. Ki hallott valahol efféle neveket az egyes szám első esetében, követset, gubatsat, fiatsat 's a' t? Hibás ezen szóban bizonyára a' Kiadás: sőt nem tsak ez a példa, hanem más százak bizonyítják *c* bötű helett *t* bötűnek tételét. Vajha már megszűnnének gondatlan Diplomatikusaink a' *c* és *t*; u és n; v és r; bötűket föltserélgetni, 's vigyázatlanságok által uj homályosságot okozni! — Eddig mehettem anya nyelvünk belső természetéből. Nem tudtam még minő Madár lehet a' Kerets madár és minő okból említhette Kéza tsupán a' Kerets madarakat. Mindezekről eléggé tudósítottak Ihre János Lappó szótárának következő sorai a' 138-dik lapon; »Kerats avis nomen, picus arboreus. Fingunt Lappones hanc avem fuisse Rusticam, quae cum salvatori petenti negasset panem, ablegata est in sylvas, ut sibi cibum ex arborum vermiculis quaereret«. Ezen sorok igen természetesen reá illenek Kéza Simon Kerets-ére. Ugyanis 1. Kéza szavai a' Keretseket egyenesen Lapponiába helheztetik. 2. A' Lappó szótár Ker-ats szinte úgy kítsinyítő szó, mint Kerets. 3. A' Kerats madarat Ihre leírása szerint mi ma Harkálynak hívjuk: erre pedig a' Kerets névnek föllebb előadtam igazi értelme mindenben reá illik. Eleget ker-ep-ül, midőn a fábán férgeket keres, a Harkály. (Lasd Lud. Mitterpacher Compendium Historiae Naturalis Budae 1799 pag. 157). — 4. A' Lappónál most is ösmeretes mesét tudhatták magyaraink, kik az effelékét ma is örömet beszélnek gyermekeiknek: tudhatta Kéza Simon is, ki hasonlóképen örömet beszél könyvében efféle történetekről. Könnyű módon említhette tehát Kéza polgár Társainak a' Kerechet madarakat, midőn épen azoknak lakó helekről teve szavakat. Még egyet: Nem a' Kerets madártól vette e által vitetett értelemben mostani értelmét a' Keres ige? Talán, mert itten már bizonyosat mondani nem bátorodom, Keres (quaero) igénk gyökeres értelmét a' *Ker* szótól nyerte; mivel zireg zörög p: o: fazékaival, ki a' konyha olmárjomába valamit keres szinte úgy, mint a' harkály, mikor a fa héja alatt férgeket keres.

16. Ha valaha Rómába jutván, valamint Potyondink úgy én is megtsókolnám az ottan bizonyos Szentegyházban imádás kedvéért kitetett Kristus praeputionát (Papi hitével pötsételte ennek valóságát többizben Potyondy Ráfaelem): nem tudom, mitsoda keresztyényi vakbuzgóság forrása tsöröghetne és szakadhatna ki szivemből. — Tiz órákor Virág Benedekhez mentem. Erős és megtzáfolhatatlan okokat hordottunk

elő egymásnak arról: hogy mindaddig, még Gimnáziumainkban Deák helett Magyar nyelven nem fogják tanulni Ifjaink minden szükséges tudományainkat, addig mindég tudatlan Ifjak fognak küldetni a' Főiskolákra, és száz Ifiak közül, kikben másképen nagy ész lappang, alig fejlődzik tiz ki hasznára Hazájának. Vajha ezt sok tapasztalás ne bizonyítaná. Beszélgetésünk között igen megtetszett nekem Virág észrevétele, midőn ezeket mondotta: »Hidd el Kedves Ötsem! azért irnak Oskoláinkban annyi *Clamantest*; azért alusznak annyiszor oskola alatt a' gyermekek: mert nem értik, a' Deákul dömmögő Mestert, vagy nem érzik, ha értik is, a' Deák tziíraságoknak erejüket 's hathatóságokat«.

17. Én valóban ritka belső gyönyörűséget tapasztalok abból: hogy ifjúkoromban két valóságos Remek leányoknak hazasságokat megénekeltem. Megösméri kiki Pepiről: hogy Ürményi Jozefa valóságos Erköltös, jó szívű, olvasott és nemes indulatú Leány; Nagy Annának kiválogatott szépségeit díszes erköltsőségeivel öszve kapsolva érzik azon számtalan férfiak, kik őt láttokban elbámulva tsudálják díszeit.

19. Oskolai letzkéim után kimentem Heinrich József Inasommal azon helre, hol a' Nefejejts bokrokat találtuk a' napokban Markovits barátommal. Három jónagy tserép edényt megtöltöttünk földestől kiásott Nefejejtsekkel: mellyeknek haza tzepletetésük is Nefejejts leszen mind enen magam, mind inasom előtt. Izzadtunk hosszas utunkban és kegyetlenül meg fáradtunk. Estve sétáltam a' városban föl s alá sokáig. Azon ösmerős leánykáknak, kikkel öszve találkoztam, Nefejejtskéket osztogattam.

20. Haza érkeztén a' Theatromból az ágyomban szokásom szerént olvasgattam, és ma ugyan Pál jegyző munkáját vedem kezembe, midőn már Salustiusomból egy jó darabot keresztül fürkésztem. Olvastomban ma vedem legelőször eszembe, hogy az I., 47. 49. és 50. Fejezetben található *Ecilburgum* szó nem egyéb, hanem a' hibás olvasásnak idomtalan szüleménye a' valóságos *Etilburgum* szó helett. Atylát, történetíróinknak egyes meg egyezések szerént *Etel* vagy *Etilnck* hívták, ezen névhöz járult a' nemet *burg* (vár) és leve a' két szóból egy öszve szerkesztett: *Etelburg.* vagy *Etilburg.* A' Kéza Simonnál (III fej) előjövő *Echulburc* szavat *Ethulburg*-nak köll tehát szinte így írni és *Ethölb*burgnak ki mondani. Thurótzai Jánosnak *Eczelburgja* is (I. K, XVII. fej) Ethelburg-gal vagon hibásan föl tserélve. — Régi, 's talán szörnyű régi is, ez a' hibás olvasás elannyira, hogy már talán üdösebb három, négy századnál. Vajha egyszer behoznák Diplomatikánkba vigyázatért azon tapasztalásomat, melly *u* és *n*; *c* és *t*; *v* és *r* bötüknek számos hibából történt föltseréltetésöket tárgyazza! — Nem mondhatnák akkor tudatlan íróink: quam horrida, aspera et cruda sunt hec Hungarorum nomina! A' tudatlanság fája: Echulburc nem tsuda ha goromba 's vad hangnak tetszik Etölbburg vagy *Etelburg* helett.

21. Délutáni letzkék után Virággal beszélgettem hat óráig szállásán. Igazi Magyar hazafiúhoz illő buzgóság volt szokás szerént tárgya beszédünknek. Többnyire, midőn Ezen Férfiútól eljövök, mind én, mind ő megihletődést érezünk szívünkben. Derekasán tudjuk egymást biztatni,

bátorítani, buzdítani, jobb következendő reménynyel tudományos állapontunkra nézve táplálni.

23. Tizedfélkor Révaihoz mentem, kinél éppen nála vala Kultsár István. — Hozzája vitte a' Jutalom kérdésekre adott feleleteket: hogy azokról meg mondaná ítéletét ő is, mint legértelmesebb bíró ezekre nézve. Révai egy néhányat magánál fogott olvasás és megítélésért. — Vetsernye végével Vitkovits Miskámhoz által ballagdogáltam Budára. Épen menőfélben vala; de kapujában öszve akadtunk. Olvasta előttem egy »Tárkányi Remete« nevű Román munkájának kezdetét, mellyben ő a' józan Nevelésnek módát szándékozik előadni a' Román ruházat alatt. Szerentséltesse folytatásában Virgontz esze, józan gondolkodása, szorgalmatos munkássága!

24. Tíz órakor föl hajtottam vízben hánytató poromat. Tüstént lefeküdtem ezután ágyamba, és olvastam »Napoleon und Pitt« nevű könyvét Orvosunknak üdőtöltésül. Egy óráig haszontalan vártam a' Sz. Leokadia üdnepest; mert a' langyos víz italokra sem esett délelőtt gyomromban változás. Nyoltzad félkor Révai Miklósom szobájába kopogtam. Olvastam előtte kérésére a' Jutalom kérdésekre adatott feleletek körül Gróf Teleki munkáját. Véletlen ott találtam fölnyitni a' könyvet, hol a' ritka szorgalmú és ritka hazafiui szeretettől fényeskedő Méltóság azt beszéli; hogy azok, kik a' Zsidó, Arabs, Chaldeai 's 'at. Napkeleti nyelvekkel egyben hasonlítják nyelvünket, a' Literaturának semmi hasznot sem hajtának. — Mit állíthatott volna inkább alkalmatossabban Gróf Teleky Lászlónk Révainak fölbosszúlására? Tüstént lemondott az olvasásról és ítéletmondásról: engemet pedig kért, hogy által adván Kultsár Urnak, a' nála hagyatott feleleteket, menteném őt beteges állapota és sulyos dolgai által. — Kár, hogy Révaink az ellenkező vélekedéseket ritkán olvashatja békés tsenddel és meg nem ihletődés nélkül!

25. Délben hozzám jöve Turtsányi. Kért engemet, hogy koholnék valahogyan egy Sz. János képe alá bemetszeni való Magyar kötött beszédü aláírást; mert az édes anyja Irigyeinek megszegyenítésökre Nepomoki Sz. Jánosnak oszlopot szándékozik emeltetni valamellyik jóságán Nitra vármegyében. Én közönségesen ilyen költeményekbe nem örömet, vagy épen nem avatkozom a' Papokra hagynám ezen elméjök-höz illő tárgyat: azonban barátom kérésének engedni kész voltam annál inkább mennél örömebb olvasnék fölső Tótosodott Vármegyéinknek minden helységeikben Magyar aláírásokat. Elmenetele után barátomnak tüstént bele kaptam a' reám bizott munkába és hevenyébe háromféle aláírást is véstem.

26. Egész nap olvastam Révai Grammatikájának harmadik részét. Sok tanulásra méltó dolog hever e maga nemében legeslegjobb munkának minden levelén. Alkotmányáról közönségesen közmondásommá vált: hogy azt a pokol kapuja, sött mag a' mennyország kapuja sem ronthatja el. Azomban nem állítom ezt az alkotmány némelly részeinek magyarázataikról: mert a' valóságos magyarázatoknak fölhalasztásokra még több század segéde is fog talán megkivántatni. Hogy mind valóságos, értelmes magyar szavatskák azon rövid szótagok, mellyek a' származtatásban

gyökér magyar szavainkhoz járulnak : az bizony minden üdőben tagadhatatlan igazság leszen olyan Magyar fő előtt, ki nem fél a gondolkodástól: ellenben, hogy p: o: a' *tsik-or-og*, vagy *tsav-ar-og* szóban mit jelentenek igazán az *or*, meg *og* szótagok, azon bizonyára tovább is kell fejünket törnünk, több Hazafiaknak köll dolgozniok. Sok szótagotskák-nak ugyan Révai maga is föl fürkészte már igazi értelmöket, és jelentésöket: de sokakéban tsak a' lehetőségig, némellyekében pedig tsak a' tsupa vélekedésig jutott. Lehetetlen egy embernek magának egész nyelvet újra mintegy teremteni: elég vala Révaitól az is, hogy ő jeget törvén velünk megösmertette nyelvünknek titkait, rejtekeit, kintses tulajdonságait, hogy megtanított okokon pedig ítéletem szerént tzáfolhatatlan okokon épüft böltselkedése bennünket nyelvünk tsodálatos alkotmányának (systema) ösmeretére. Valójában második építője marad örökké nyelvünknek Révai Miklósunk, kiről mi méltán bámulva s egyszersmind örülve danolhatjuk :

Nyelvünk díszességét,
Tsudás ekességét
Sűrű homály rejtette ;
Mihelest törvényét,
Titkos szövevényét
Népünk elfelejtette.

Századok fordultak,
Hasztalan koldultak,
Napfényt sohajtásaink,
Révait nyertenek,
Ihol! tzélt értenek
Ezer óhajtásaink!

27. Tsötörtök lévén, mihelyest 11 orakor kijöttem a' Gazdálkodást tárgyazó letzkéből, Markovits János Barátom unszolásaira kivitettük magunkat a' Budai Sauvinkelbe (tisztában auwinkel) hogy a' drága természet szemlélésében gyönyörködtethessük fáradt érzékenységeinket, mellyeket iszonyúan gyötrenek az erőt majd nem föllül halladó kötelességek. Kiérvén azonnal ebédeltünk, azután pedig mind a' ketten nevünket, és szeretönknek nevét égdörgés és villámlások között bemetszettük egy nem igen üdős fába, hogy holtunk után is maga a természet együdeig fön tartsa emlékezetét szeretetünknek. Föllül a fába szerettem Markovits Jánosom, alul pedig én metszettem be bötüimet. Ihol! mind a' kettönk munkájának képe :

E.T. TERÉZ

T.M HORVÁT, I.

Sok szúnyog tspéseket szenvedtünk bötüzésünk alatt, de mind jó szívvel türette velünk a' kellemetes emlékezet.

28. Egy órakor utnak indultak Vál felé két kotsival Urfiaim, Potyondi Rafael, Schmid György, Földmérés tanítója, Stipsits Aloysius Emanuel a' Régiségek Tanítójak és Jankovits Antal Urfi oskolatársom. — Követtem őket én a harmadik kotsin ötödfélkor Schedius Lajos Aesthetika, Szüts István Böltselkedés Tanítója és Ifu Schedius Károly társaságában. Három esztendőtol fogva minden esztendőben Péter és Pál napjára kivitük éprézni a' Tanítókat, kik magoknak üdöt vehettek. — Méltó lett volna nyomtatásra az a' tudományokat illető beszélgetés, melly közöttünk

folyt vala az egész út alatt. A nemzeti nyelv, a' Böltselkedés, az Aesthetika, a' Történetek, a' szabad meg józan gondolkodás hányszor szóban forogtak! Schedius kijelentette; hogy mihelelt Szerdahelyi György meg halálozik, azonnal Magyarúl kiadja az Aesthetikát. Szüts, ha a' könyv rostalóktól nem kellene tartania Magyar Psychologia Empyricát szeretne készíteni 's a' t. — Nyoltz óra után Válba értünk, kezét tsókoltunk, azután tüstént vatsoráltunk. — Vatsora után Schediust hatalmasan bíztattam egy magyar tudós ujság elkezdetére arra a' módra, a' millyenre készülnek Az Annalen von Oesterreichischen Literatur und Kunst nevű tudós levelek. — Ajánlottam magam, Ferentzy, Vitkovits és többeknek segédöket. Igérte a' sikeresitést: bár beteljesitene.

30. Mind ebéd, mind vatsora alatt folyvást Magyar nyelvet tárgyázó kérdések tétettek vala föl Magyar szüvű Kegyes aszszonyunktól, ki nyelvünkhöz viseltető nemes indulatára nézve méltán minden egyéb fő Aszszonyok fölött megnyerheti a' ditsóság koszoruját. Ő Gyermekeit is többnyire ezen tekéntetre nézve úgy nevelte; hogy épen nem tartatunk felőlök ollyast, a' mi gyakran meg esik, hogy valaha szégyenlők beszélteni hazai nyelvöket.

III. KÖTETBŐL.

Akármeddig élünk, semmit sem élünk, ha kiváltképen a' Haza számára nem élünk. Horváth

Augustus.

1 Napa. Kilentz órakor Eggenberger könyvárosi boltában valék, hol sokáig beszélgettem Bene Ferentz orvosi karbeli Tanítóval. Nagy bötsben tartom ezen korára nézve még Ifiu, tudományát szemlélve pedig Öregekkel vetekedő, Polgárnak szorgalmát. Édesen folytak el azon nagy számú órák, mellyeket tavali 1804 esztendőben Politia Medica és Medicina Forensisből adatott letzkéinek áldoztam. Kisugárlott tanítása módából naponként saját tökéletességére törekedő igyekezete: de naponként bimboztanak elmei tehetségeinkben is nemes igyekezetének teremtményes növényi. Mindég figyelem alatt tartotta érzékenységünket, tudta elménknek tudomány után vágyódó kivánságait böltsen kielégíteni. A' himlő oltás körül való fáradozásai késő Utóinknál tisztöletben tartatják emlékezetét: a' veszedelemből kiszabadultak pedig édes érzések között áldani fogják Orvosoknak emberiségét. Örök ditséretére szolgál az is, hogy maga jó szántából a' Látszatos halálról tavál Magyar letzkéket adnia kezdett, midőn' előbb a' következő írás által nyilván meghívta embertársait: »Jövő Vasárnap 10dik Juniusba az Orvosi oktatásoknak rendelt épületben elfognak kezdődni a' közönséges tanítások a' hirtelen halál ellen való segítségéről, és a' látzatos halottaknak feltámasztásokról, és folytatni fognak minden Vasárnap reggel hét órakor. Ezen tanításra megjelenhet, kiki az említett veszedelmekben forgó ember társának segédemet nyújtani óhajt. Ex concessu Facultatis die 3io Junii celebrato

1804. Decanus. m. p. et Facultas Medica R. Sc. Universitatis Ung. — Számos Ifiúság és sok jeles külömbféle rendű férfiu jelent meg oktató-saira. — Mindenkor fontosan, velősen, érzékenyen, világosan rajzolta előnkbe magát először a' látszatos nagy hertelen halált, azután pedig annak igazi okát, és végre az ellene való segítséget. Szavait, hogy annál inkább behatnának jó mélyen elménkbe Próbátételekkel érezhetőbbekké tette. Szóval: nagy iparkodását, szorgalmatosságát, tudományait még ellenségei sem tagadhatják meg tőle. Mit nem várhat még üdövel illetén okos és dolgos tagaitól az emberiség, a' tudományi kar, és a mit legelőször köll vala említenem: a' Magyar Haza? — Délben hon nem ebédelték Úrfiaink Potyondival: én gróf Battyányi István Urfinak azon kegyességét, mellyből hivatalos vendégévé akara tenni, meg köszönvén szokott asztalomnál végezém ebédemet. — Nem lehet dolgos embernek félnapot evésre szentelni: tanácsosabb tehát kerülni vélekedésem és szokásom szerint a' vesztegetésre ingerlő alkalmatosságot.

Ötödfélkor bekopogott szoba Ajtomon ma már másodszer Atzél József Urfi. Hivott ismét az ugyneveztetett Város Erdejébe. Engedtem jó szívű kérésének és elmenvén hozzájok Ferentzy János barátommal, mint Nevelőjökkel, és velök az Atzél Urfiakkal kivitettük saját kotsijokon magunkat az említetem mulató helre. Hajókázásunk volt főmulatásunk, melly alatt kormányos hivatalt viseltem. Midőn jól meg fáradtunk Ferentzy bennünket derekas uzsonával vendégölt.

5. Oskolai letzkém után öszve számoltam a' papiros kontzoknak, mellyeket múlt 1804 Esztendőnek November holnapától kezdve máig beírtam, számokat és 18 kontzoknak, azaz 432 árkusoknak lenni bámulással tapasztaltam. Ennyi sok irás nem tsoda hogy vérhányóvá tette mellemet.

6. Negyed félórákor édes álom ébresztett föl hajnali nyugodalmam után, mivel nagy gyönyörködésemre, azt álmodtam, hogy Kedves Trézsim, meghallván beteges állapotomat, hozzám lejött volna Győrből látogatás-kípen. Örömök, tsókok, ölelgetések között fogadtam a' kegyes leányt: de nem soká tarthatott vele beszélgetésem álomom félbeszakadása miatt.

September.

1. Napától fogva egész september nyoltzadikáig szünet nélkül pöreiben dolgoztam, hogy értvén már magam ezeket is velősen forgathassam. — Atyám egész leveles tár volt mindenkor ezekre nézve, ő tudta a' leghomályosabb dolgokat legvilágosabban. Méltán nagy tsapás volt erre nézve is váratlan halála, hogy ezen tsapást elmellőzzem nemzetségemről magam szántam reá magamat helette a' kifürkészésre. — Szerentsésen dolgoztam és mivel a' törvényt is értem, máris jóval messzse elhalladtam szerelmes Atyámat. — A' Királyi Tábla üléseibe mindennap bejártam.

8. A' pompa után Ferentzyvel szálásomra tértem, ki Vitkovitsnak következő vizgató verseit nyujtotta kezembe:

Budáról

Pestre

 September $\frac{4\text{-dikén}}{1805}$

 Székesfehérvári
 Horváth István
 Barátságának
 Vitkovits Mihály

minden vigasztalást.

Téged nemessé jól nevelő Atyád
 Gyászos kimúltán sírni, Egyetlenem!
 Szünyyel meg: A' köz sorsnak Ő is
 Már lefizette szabott adóját.

3. Nem látta kinnal: melly bajok üldözik
 Kis életünket; mint tör az ember az
 Emberre; mint árullya bérért
 Nemzeti jussait és Hazáját.

2. Jól járt! Nyavalgó Teste bilintseit
 'S e' bal világnak messze kiáradott
 Isten telenségét ezentúl
 Nem nyögi lelki le tsüggedéssel.

4. Boldog, ki Illy sok tsúnya veszély elől
 Korán elillant, 's kortsosodásra tért
 Élők között nem tűr! — Ha így van
 Szívbeli bánatidat felejtse el.

5. Bár most keservvel látogat 'a kemény
 Végzés, ma holnap kész örömet derít
 Rád. Illy vegyes változtatással
 Jár kel az Emberek állapotja.

Fölvidúltam Barátom sorain, mert ha egyebet nem tekintenek is (sokra vehetem pedig figyelmetességemet) már az a' legszelidebb emberiségből származó vigasztaló szándéka Barátomnak melly szívre ható iparkodás előttem! A' kőkeménységű embernek is köll ilyen véletlen szíveségre éreznie. Sokat vesztettem drága Atyám Kiholtában, sokat bírok még azonban illeten nemes érzékenységű Barátaimban. Fölséges Barátság! igaz az: hogy birtokosidnál a' keserűséges szomorúság érzeteket is tudsz édes gerjedelmekkel kedveskedni. Tsupán te emelheted föl a' józan Okoskodásra a' letsüggedet elmét, és tűrhetővé teszed a' közönséges inséget. Megszűnöm, ah megszűnöm! ezentúl Drága Miskám! siratni örökre tolem elvált Atyámat, és midőn kerülgetni fognak a' szívet emésztő bánatok, ezen érzékeny Dalod leszen erős vértem és paizsom a' reám ütni akaró keserűség ellen.

9. Délelőtt sokáig Révaival beszélgettem. Ettől Eggenberger könyves boltába jutván megvettem 2 fl. Práynak Epistolae Procerum Hungariae nevű könyvét. In 4to nyomtatta ki ekönyvet Revitzky József Úr a' Politzianak Rendes Tanítója, és a' Kiralyi Táblának szám fölött való taga, azon alkalmatossággal, midőn fia Revitzky Ádám a' Bétsi Theresianumban (Pesten a' Filosofia I. esztendejében oskola társam vala ¹⁷⁹⁹/₁₈₀₀ esztendőben) az egész Törvényből Ferentz Tsászár oltalma alatt nyilván vetekedett. A' Tsászárhoz szóló ajánló lével, mellynek vége előttem igen utálatos Schedius tollából származott. Jó munka maga a' könyv, vagynak benne Verböczyről némelly ujságok; vagynak igen sok eddig nem tudatott, de hiteles dolgok. — Tsak az kár, hogy a' kiadó fősvénysége a' Bétsi elosztogatásból megmaradott egynéhány nyomtatványokból az egész költséget ki akarná nyerni. — Mindezek után Virág-

hoz és Révaihoz mentünk. Ferentzy tőlök elbúcsúzott. Délután midőn Ferentzy hozzám eljött, nem sokára Vitkovits is meglátogatott. Megvendégöltem őket egy szörnyű nagy Tsányi Görög Dinnyével. Ettől-e, vagy mi mástól nem tudom, olly jó neveléses kedvünk duzzant, hogy alig tudtuk vala már abba hagyni a' sok tréfás nevetést. Peretsenyi Nagy László és Tertina Mihály Tudós urak szolgáltattak vala okot ezen szerfölött való kedvünkre. Igérte tudni illik Ferentzy, hogy mihelelt a' Váradi és Aradi tájokra eljut, azonnal véghöz viszi, hogy Vitkovits Peretsenyitől Lantótágot (?) nyerjen, Tertina közbenjárása által pedig Jénai, Göttingai, Római, Berliini, Prágai, Manheimi, Bonóniai 's a' t. Tudós Társaságoknak levelező Tagokká fölvétessék. Miskánk erősen szabadott, és köszönte igen igen kegyes és nyájas gondosságát Ferentzynek. Sokat neveltünk. Estve vatsora után ismét megjelent nálam Ferentzy. Adtam Néhány Okaimból gondviselése alá 12 nyomtatványokat, hogy azokat utában kiosztogatná ajándékkul. Barátságos tsókok közt hagyott el holnap Borosjenő felé (Aczél uraság jószága Arad Vármegyében) elinduló szívemfele, kinek én minden szerentsét kívánok utazásában.

14. Este felé sokáig beszélgettem Révaival. Napközben megvettem az ötsém számára Scheller, Bröder, Venk és Schmitson Deák Grammatikáját.

15. Mind délelőtt, mind délután Révaival nagy tanácskozásokat tartottunk a' Tiszta Magyarság szerzője Versegly Úr felől. Mi fog következni, utóbb mutatja meg az üdő.

16—17—18. Mindég némely Gátsi posztó fabrikához tartozó irásokat fordítottam Németből Magyarra Schwartner és Schédius Uraknak kérésökre. Azomban mindennap sétáltam ebéd után Virággal; Meglátogattam mindennap Révait és Eggenberger könyves boltát.

22. Egész nap írtam és olvastam, kivéven azon egynéhány Délutáni órát, mellyet Virágnál költöttem. Ma érkezett Pestre Ürményi Ferentz Urfi Gallitziából. Estve bálba flangéroztam.

24. Ma reggel még ágyomban fektemben eme rövid de igen nagy háborodást okozó levelét vevém szomorúsággal küszködő kedves Édes Anyámnak:

Kedves Fiam!

A' Józsi fiamnak ezen Attestátumát a' Pető Urnak, mivel kívánta, add által kezéhez. Ha pedig megszabadulsz Pestről, mentül előbb lehet, látogass meg, hanem NB: Székesfehérvárott, és nem Pátkán; mert nagy szükségem vagyom reád. Egyéb eránt mindnyájan egészségesek vagyunk az Isten kegyességéből, tsakhogy nagy Keserőségben szenvedünk, Éljen boldogul addig is, még lát

Székesfehérvárott

20 Sept. 1805

Édes Anyád Tompos Anna.

25. Reggel nyoltz órákor Nagyságos Pető Jakab királyi Tanácsoshoz siettem Horváth József szerettem ötsémnek Testimonium Scholastikumával, hogy neki megmutatván, és tőle, ki légnagyobb tehetségű a dologban, bölts tanácsot kérvén a' királyi Zsold megnyerésért ötsém számára esedezhetném e' napokban a Királyi Heltartó Tanács előtt. Meg-

ígérte hatalmas közbenjárását, és meghagyta, hogy esedező írást ten-
nék föl.

27. Ma jókor föltettem a' királyi Zsold megnyerésért esedező írást
Ötsem számára és nyoltz óra után Pető Urral közöltem. Jónak találta.

27. Innend Kultsár István úrhoz siettem, ki kért vala engemet, hogy
ajánló levél által sürgetném Kerekes Jozefa Ezeredesnét, és esedezném
magam is vele együtt a' jó szívű Aszszonyságnál, hogy Mihályi Ignázt
káplár szolgálatot viselő Katona öttset ajánlása által tetetné be férje
által a' valóságos kaplári hivatalba. Megteszem Kultsár kérésére, mihe-
lest ki tanulhatom az Ezredesné hollétét. Beszélette továbbá azt is Kul-
tsár Úr, hogy szándékozik ismét ilyen jutalom kérdést föltennie; Vagy-
nak e' a' Magyar nyelvben Nyelvkülönösségek: (dialektusok) Ha vagynak,
mellyek azok, és hányan találtnak. Mit lehet haszonnal mindegyikből
kivenni a' Nyelv tsinosítására nézve? — Egyenesen kifejeztem előtte
ítéletemet, hogy tudniillik ezen kérdésnek is igen tsekély haszna leszen,
valamint az előbbenyinek, mellyet a' Magyar nyelv tsinosságának graditsá-
ról föl tett vala a' mult esztendőben. Mind untalan sürgettem én ezen
jutalom kérdést ditséretre méltó iparkodással föltevő urat, hogy tegyen
efféle kérdést föl megoldozásúl: Mitsoda Kezdeté és Eredete volt Magyar
nyelvünknek; Millyen viszontagságokon ment által mind belső természé-
tére, mind pedig az Ország dolgainak folytatatásokra nézve eredetétől
kezdve egészen a' mostani üdőig? Az olyan nem kevés ditsőségére
szolgálna Hazájának, a' ki ezen föltételre illendően, fontosan és velősen
meg felelné. Nyelvünk viszontagságai között, mellyeket a' régi történet
íróknak Magyar szavaikból, az ök levelekből, és a' fön maradott néhány
Magyar írásokból köllene megbizonyítani, nem fordúlna e' szükségképen
elő a' Dialektusokról való gyönyörű kérdés is? Soha sem lehet böltsen,
meg fogja utóbb a' tapasztalás mutatni, értekezni a nyelv beli különös-
ségekről, ha tudva nints maga a' nyelvnek mindenféle története: Mert
a' nyelvbeli különösségnek tudománya nem egyéb a' nyelv történetéről
való kérdésnek némelly ágozatánál. Itélje meg akárki szabad lélekkel
okoskodásom modát: látni fogja világosan hogy nem pusztá képzelődésen
épitett. De másképen is több haszon hárúlna Literaturánkra az utóbbi,
hogy sem az előbbi kérdésből. Lássá Kultsár Ur mit akar inkább föltenni;
Én hízkelkedést nem kedvelő emberhez képest elejébe terjesztettem véle-
ményemet. Dél intett haza a' példás Hazafiutól.

28. Öt órakor levelet írtam Sexárdra Horváth János Atyámfiához,
mellyben tudtára adtam, hogy, ma ki indulván Pestről, nem sok üdő
múlva haza érkezem, és ha Fehérvárrá föl jövend, el megyek vele
Győrrre, a' nálam heverő királyi parantsolattal, familiám dolgai és levelei
miatt.

October.

1. Elég üdőm levén az írásra ide írom ezen három esztendő
Magyar Grammatikához tartozó véleményemet: Az *Utánna Magyar
Utószórról észrevétel.* — Megtázfolthatatlan igazság Révai Miklósnak
Hazai nyelvünket tárgyazó uj alkotmányában azon mély belátásból

szereztetett állítás, mely Magyar Utószavainkat (postpositiones) eredőkre nézve valóságos Állatos neveknek (Nomina substantiva) lenni tanítja. Mert a' ki csak egy kevéssé tud gondolkozni, tsekély fáradsága után könnyen észre veszi, hogy a' *Mellettem, helettem, után, végett, előtt* 's a' t Utószavak eme mostanában is szokásban levő állatos nevektől: *Mell* (pectus) *Hel* (locus), *ut* (vestigium), *vég* (finis) *el* (initium) 's a' t. származtak. Együgyüen élt ezekkel a' tisztöletet érdemlő régiség ugyan azon értelemben, melyet gyökereik birtanak, mint igazi jelentő szavakkal: de üdő jártával, megfélekedzvéen eredetökről a' gondatlan Maradék, más mellesleg való értelmeket, nyertenek. — Elannyira terjesztette pedig a' szokás a' későbbi vigyázatlanságot, hogy néha egészen más szavat teremtett az ugyan egy szóból, vagy sohasem hallatott származtatást hozott be a' tanulatlanok közé. Illyen egy pár példát akarok itten rövideden elő adnom olly megjegyzéssel, hogy az egész vélemény azomban nem egyében, hanem a' föllebb említettem böltés állításon és magán az Írás módának kétségtelen történeteín épül és állittatik. Fölvevén tehát talpkövíül e' két féle szükséges igazságokat, azt bátorodom merészen vitatnom: hogy I.) Az *Utánna* Utószó meg nem különböztethetik okosan az *Ut* állatos névtől. II.) Hogy az *Utánna* szó heltelenül és hibásan származtatott az *Ut* állatos névtől. Ha mind a két részét föltételelemnek velősen megbizonyítom, kétségkívíül elérem azon hasznos tzielomat, mely arra iparkodik, hogy ezen kortsos fajzatot a' szeplőtlen nemzeti nyelvből tova ki üzze és hajtókálja. — Könnyű munkával elhithettem minden okoknak engedővel föltételelemnek előbbijét, mivel ez szó szaporítások nélkül is elég valóságosan megvilágosíttathatik. — Az egész dolognak mivolta tsupán történetes észrevételtől függ. Ditső Magyar elcink hivebben keresvén a' hazai nyelv edességét, nagyobb részént j. böttü nélkül ejtették ki a' birtokot jelentő szavakat harmadik személyökben, mivel utálták a' nyelvnek belső természetével parányi barátságban lévő lehelletes böttüket. Igen kevés régi magyarságot olvasott valaha az, ki ezt soha sem tapasztalta. Nem fordul e' minduntalan már a' legrégiebb levelekben úgy, valamint a' XVI. századi magyar írásokban elő *hida, földé, pataka, váradá, taga, bota, emlékezete, uta, kuta* 's'at. mai j-vel megförtöztetett *hidja, földje, patakja, váradja, tagja, botja, emlékezetje, utja, kutja* lehellettel tetéztetett szavak helett? A' nyelvünkre 's országunk állapotára nézve szerentsétlen XVII század kedvelhette csak meg az ilyen bárdolatlan hangokat, melyek utóbb magában a' nyelvben is szörnyű zúrnavart szerettek. Által értették böltsen régiebb századaink, hogy nem csak az *utam -ad, -a; utunk-atok, utok*, hanem az *után* utó szó is *ut* állatos névtől eredett szakasztott úgy, mint *háta* harmadik személyi birtokból *on* szónak hozzája jöttével *hátán* (indorso) származott: de bezzeg föl nem érhetette ezt aluszékony és tompa eszével a' XVII-ik századból való gondatlan Magyar férfit. Mi természetes, ha eképen beszélni: a' *predikátzió végén, a' ló hátán, a' beteg fülén, a' szarándok után* nem eléggé természetes? Mikor a meggöredett vén Magyar Pór kedves fiát így szólította: *Az eke után siess, A' jó ember után művelkedjél, az ország után járj*, nem akart

egyebet mondani gyermekének, mint azt, a' mit, ha Deákúl (Latinúl) tudott volna; imígy ejtett volna ki: in vestigio seu via aratri propera, In vestigio seu via Probi hominis labora, in via Regia incede. Nem derekasan fejezte ki belső gondolatát? In vestigio seu via aratri properare nem annyit teszen e, a' mennyit jelent post aratrum properare 's a' t. Ilyen fölséges környűlírásokkal él mindenütt tsodálkozást 's bámulást okozó drága Nemzeti vagyonunk. Szükséges azomban kérdezni: hogyan felejtette el a' későbbi mindennapi szokás az *uta* és *után* szónak ugyan egy közös eredetét? A' meg változtatott vad és durva írásmóddal szaporán betsúszott ez a feledékenység. Míg az együgyűebb *után* írásmód mellett szorgalmatosan megmaradtak eleink, és az *utján*, vagy *uttyán* újabb hangokat be nem fogadták; addig kiki tudhatta és által érthette, hogy az *uta* (most uttya, vagy utja) szóhoz, mely harmadik személybeli egyes számhoz tartozó birtokot teve, hozzája járult vala az *on* az *an* (Latinúl praepositio *in*) utó szó, és így lett *uta-an*, öszve forva: *után*. Mihelest azomban Magyar Atyáink fölfogták, az *utja* 's *uttya* írásmódokat és az *uta* írás mód egészen kiavúlt; a vizsgálódó ész, megvetvén többnyire mai szokásként a' régi könyveket meg üdösebb írásokat, ki nem találhatá a' Nyelv történetének ösmérete nélkül az *után* szónak igazi eredét. Mi lett a' tudatlanságnak következése? Nem egyéb, hanem a' két ugyan a' Törzsoéktől származó kiejtés az egyes Atyafiság helett idegennek tartatott egymásra nézve. Föntmaradott mindazonáltal a' tudatlanabbak nyelvökön a' régi *után* szó is, noha a' Tanultabbak az *után* helett *uttyán* vagy *utján*-nal kezdetek élniök. Zűrzavar erede a' nemzeti nyelvben a' kétféle szokásból üdö jártával, mellyett hogy el hárintanának a' nyelv természetére nézve homályos itélettel bíró Magyar írók, megkülömböztetéek eredetökre és jelentésökre nézve az ugyan egy szavakat. Az *után* szó *utószóvá* tétetett: az *utján* vagy *uttyán* kortsos kiejtés, melly jobban tetszett otromba fűlöknök. Állatos név maradt. Hibás volt kétség kívül a' félre tsapó külömbőség tétel, mert eképen az egyik tetemes hiba a' másikat szűlte. — De ellenvetésűl szolgálhatna mindazok ellen valamiket itten az *Után* szónak származtatásáról enen vélekedésem szerént előadtam, halhatatlan érdemű Tanítómnak Révai Miklósnak tanítása, ki a Magyar Grammatikájának első Darabában a — lapon ezen *Után* szavat az *utó* és *on* vagy *an* szavakból eredetnek lenni beszéli. Örök hálaadás a' Nagy férűnük! Én mindazonáltal nem eskűdvén Mesterem szavára hanem gyűző okaira, itten e drága polgárnak itélete után nem gondolkodhatom. — Más tanít itten az Analogia, mellytől saját Rendszabályai szerént nem tanátsos szaporán elpártolni. Mindenekben megegyez az *után* szó a' *Végén*, *Hátán*, *haján*, *nyakán*, *fodrán* szavakkal, mellyek a' *vége*, *háta*, *haja*, *nyaka*, *fodra* szavaktól erednek: miért ne származnék tehát az *után* és az *Uta* birtokos harmadik személytől? Továbbá még az is nyomja Tanítom vélekedését, hogy a' ragaszték alkalmaztatja magánhangzóját a' Gyökérhöz, nem 'a Gyökér a' ragasztékhoz; e' szerént pedig az *utó* és *on* vagy *an* szavakból nem *után*, hanem *utón* kerülne ki. Lássá tehát Révaim, e dologról mikép itéljen: — én nyomai után okoskodom ihol! ottan is, hol

vele egyet nem tartok. Még azt mondhatná valamely ingerkedő az előbbi ellenvetésen kívül, hogy az *után* kiejtés egyenlő. Analogiát tart talán a *bundán*, *tsigán*, *szénán* szavakkal. Ez a' feneketlen mondas sem dönthetné el mindazon által építesemet. Vagynak, tagadhatatlan dolog az, nyelvünkben magánhangzóra kimenő szavak, melyek minden személy nélkül magokhoz veszik az *on* vagy *an* kimenetelt, vagynak olyan szavak, melyek részszerént most mind magánhangzóval, majd magánhangzó nélkül is (p: o *méh* vagy *méhe*, *parázs* vagy *parázsa*, *poj* vagy *poja*) végződnek, részszerént pedig mostanában magánhangzón mennek ki, noha hajdan mássalhangzón (és viszontag) végződtek; de mindenképen meg vizsgálván az *után* szavat, az ilyenfélékhez nem számláltathatik. Ugyanis mivel az *Ut* szó nem magánhangzóra végződik, és az *Után* szóban harmadik személy lappang (ez a' régi könyvekben előforduló példából untig kitetszik) a' *Bunda*, *széna*, *tsigu*'s a' t. olyatán szavakkal egy Analogiát nem tarthat; azt pedig, hogy ma vagy hajdan *Uta* és *Ut* egyenlőképen lettek volna szokásban, senki nem vélheti, ha eszébe juttatja, hogy az *uta* szónak semmi nyomdoka sintszen akár a' régi, akár a' Mostani magyarságban. Egy szó mint száz: áll, és nem ok nélkül áll föltételnek előbbije, melyet azért is előre köllött vala bostátanom, mivel a' következő rész folyadéka az előbbenynek. — Nem lehet kétségbe hozni föltételnek második részét is, mert az igen világos rendszabásából foly a' józan okosság. Egy kiejtés sem heles a' nyelvekben, ha az a' nyelvek természetökkel és a' Logikai egybekapcsolás rendével ellenkezik. Már, ha az *után* szóban jelen vagyon a' harmadik személy, *Utánna* heles származású kifejezés nem lehet. Hol ejti ki kétszer ugyan egy kiejtésben az ugyan egy személyt a' Magyar nyelv? Ilyen példát haszontalan keresünk valami Analogiában. *Után* ennyit teszen Latinul: in via ejus, *Utánna* pedig ennyit: in via ejus ejus; ugy de megegyez e' az ejus ejus a' Magyar nyelv természetével? Irtóztató hiba ez, azomban még ennél is szönyűebb fényeskedik a' többi személyekben. *Utánnad* Latinul igazán azt jelenti: in via ejus tui; *utánnam* in via ejus mei, *utánnunk*, in via ejus nostrum; *utánnatok* in via ejus vestrum; *utánnok* in via ejus erorum; Nintsenek ezek a' Logikai egybenkapcsolás rende ellen? A' ki így beszél, soha sem fejezi ki azt, a' mit kiejteni szándékozik, nem is volna tulajdonképen egyébbnek jele, ha a' szokásnak régisége nem óltalmazná, az efféle beszéd, mint a' megbomlott hiú és álmodozó emberi észnek. Midőn *Utánnunk*-kal élünk, nem akarjuk mondani, in via ejus nostrum, hanem in via nostrum. Ezt pedig nem fejezi ki *Utánnunk*, hanem *Utunkon*, Miért nem ragaszkodunk inkább az igazi kifejezésekhez? *Uton*, *utadon*, *utamon*, *utokon*, *utatokon*, *utunkon* valóságos hibátlan származások, melyeket maga szerzett a' nyelv, nem pedig a' durva tudatlanság, ezekkel éljünk tehát, mint heles nem amazokkal, mint héttelen származásokkal. Igen kívánja ezt a' nemzeti nyelvnek tisztasága, mely az ilyen kortsos álmodozásoktól magára nem kevés szennyet vonhatna. — Ezeknek utókon nem volna egyéb hátra, mint néhány példának előszámláltatások, melyek historica fide is megbizonyítanak, hogy folyvást

szokásban volt az *uta* szó hajdan a' mai *utja* és *utlya* helett. Ha Diplomatikai Jegyzéseim és Excerpta fusiora libris Ungaricis seculi XVI nevű kéziratom velem volnának, a XI századtól fogva a XVII-ig hozhatnék elő bizonyító helyeket. Azomban kiki elhiheti Magyar parolámra is a' dolognak úgy létét. Nem buslakodom tehát azért, hanem tsak azt írom még ide, hogy azt is megmutathatnám hasonlóképen a' XVI: század írókból, a' mit az *után* szóban lappangó 3 személyről mondtam, noha az már önként is következik magyarázatom szerint az *Uta* írásmódából.

2. Estve sötétedéskor elbútsuzván Mészáros Józseftől, és a' többi pap Uraktól, a' Bátyámmal Pátka felé indúltunk. Az uton, valamint egész nap, úgy tettem magamat, mintha épen semmit sem tudnék az Édes Anyámnak galibáiról: A' Bátyám sem szóllott rólok semmit is. Midőn a' szobába beléptem, megtsókolván 80. esztendőnél üdösebb Öreg Anyám Asszonynak Zádory Klára Horváth Ferentz Nejének kezét, kérdeztem az Édes Anyámnak hol létét. A' Bátyámra keményen reája támadván emlékeztettem Pesten mondott szavaira, mellyekkel, midőn én az Édes Anyámnak jövendő állapotáról gondoskodni akartam, engemet nyugtatott. Ő el beszélette az egész galibás történetet úgy hogy a' hol vétett, magát is bevádolta, kért mindazonáltal, hogy hallgatnám meg előbb az édes Anyám panaszait is, és azután itélnék. Ez vala magamnak is szándéka, mert egyébként utamat az Édes Anyám akarata ellen Pátkafelé nem vettem volna. A vetekedés között eszembe jutván, hogy alig hűlt meg eddig sírjában az Édes Atyám teste, és már is ilyen változások történtek, mint a' kis gyermek úgy sirattam drága Atyámnak halálát, ki még élt, rendbe tudta vala tartani böltésége által az egész Pátkai Atyafi társaságot. Több óráig tsöpögtek szomorú könyveim.

5. Ide írom az Édes Anyámnak keresztlevelét, melly ma kezembe akadt a' többi mások között:

Infrascriptus testor Mariam Annam Anno 1756 Die 14^a May ex Parentibus Francisco Tomposs et Elisabetta (Csik) ejus conjuge legitimo thoro natam, spondentibus pro ea D. Tobia Kersbaumer et Anna Theresia eius consorte hic per P. Linkiss Piaristam Curatum S. Baptismatis fonte ablutam esse. In cuius rei fidem. Datum Pest 18^a Martý 1793.

LS.

Stephanus Tóth mp.
Abbas et Parochus.

6. Ebéd után ismét a levelek körül fáradoztam. Közöttük találtam az Atyám édes Atyjának Horváth Ferentznek körösztlevelét; ezt tanátsosnak vélem ide beiktatni, hogy ha talán valaha elveszne is az eredeti írás, tudhassák Atyámfiak, hol kereshetik és találhatják ujra fel:

Lecturis salutem in Domino!

Infrascriptus testor vigore psentium providum Franciscum Horváth, alias Beretrics legitime natum fuisse ex parentibus Stephano Beretrics alias Horváth, et legitima consorte Elisabetha Radics, s. Baptismatis lavacroque ablutum in possessione Szilsárkán Anno 1723 die 9^a Aprilis

per Admodum Rev. Dominum Josephum Taksy per insulam Rábaköz vice Archidiaconum fuisse. Patrinus vero, seu spirituales parentes praetacti Francisci Horváth (ut matricula sonat) Praenobilem Fransiscum Nagy et Evam Nagy exstitisse. In cuius fidem has usuali sigillo munitas dedi die 19^a Juny Anno 1761.

(LS)

Michael Váthy mp.

Parochus Szilsárkány.

7. Elővettem ezen tzimű könyvet: »Énekek könyve szükséges Litániákkal és Imádságokkal. A' Magyar Keresztény Katolika Anyaszentegyház szolgálatjára Székesfehérvári Püspökségben. Pesten Landerernél 1785 in 8°. Ezen könyvnek végében ezeket írta be saját kezével drága Édes Atyám születésünkről régi szokás szerint:

Anno Dominy

1774 die 4ta

Született N. Horváth János fiam Székesfehérvárott az Gubanoczy Házánál, Keresztattya Tek. Vintzentzy Úr.

Anno Dominy

1778 die 24ta Majj

Született N. Horváth Ferentz fiam Székesfehérvárott a' Gulnerné Asszony háza félibe. Keresztattya Tek. Vintzentzy Úr.

Anno Dominy 1784 die 3ta Majj

Született N. Horváth István fiam Székesfehérvárott a Kersnprant (most Kirovics György bírja a' vármegye utzában) házánál. Keresztattya Holner György bábsütő —

Anno Dominy

1790. Die 6^a Octobris.

Született Nemes Horváth Örsébet Leánykánk Székesfehérvárott a' Kersnprant házánál Keresztattya Holner György bábsütő.

Anno Dominy

1791 die 10^a Decenbris.

Született Nemes Horváth József fiam Székes Fehérvárott az Kersnprant Ur házánál. Kereszt Atyja ugyan Holner György Úr bábsütő.

Anno Dominy 1799 (?) die 30^a Julii

Született N. Horváth Anna Leánykánk a' Naiszer Posztós háza félibe Székes Fehérvárott. Megkereszteltetett die 31^a Julii, mivel Pap azon nap melyen született, nem találtatott. Kereszt atyja Holner György bábsütő, kereszt anyja ennek hűtvöse.

Anno Dominy 1795 die 26^a Martii

Halt meg az Édes Atyám Horváth Ferentz Néhai Istenben boldogult. N. Horvath Istvánnak Radits Örsébettől való fia. — Ezekhöz szomorúsággal köll hozzájok nekem ragasztanom:

Anno Dominy 1805 die 20 Augusti

Halt meg Kálózd Fehérvármegyei falúban az Édes Atyám N. Horváth János, néhai Horváth Ferentznek Zádory Klárától való fia; ki eltemettetett Székesfehérvárott die 22^a Augusti hora 6ta pomeridiana az Égett városi temetőben.

8. Délután által vettem az Édes Anyámtól egy ezüst gyűrűre metszetett pötsét nyomót, melyet az Édes Atyám Horváth Ferentz öreg Atyám halála után, mint annak saját jószágát őrizet alá vett örök emlékezetül. Drága Atyám halála után, ki használta vala a' pötsét nyomót, most én akarom emlékezet okaért gondviselésem alá venni. Ihol tehát a' pötsét, mellyel az öreg Atyám és Édes Atyám élt. (5 darab pötsét következik a sorok után).

9. Reggel Puretitsöt tsak ugyan hon találtam, ki meg irván keresztlevelemet, az Ötsém által haza küldötte. Ihol vagyon, a mint kiadatott!

Lecturis Salutem a Domino!

Vigore praesentium fidem facio, ac testor in Libro Baptisatorum Parochiae Intramoenialis Liberae Regiaeque civitatis Alba Regalensis haec formalia contineri:

Annus et Dies Mensis	Nomen Infantis	Nomina Parentum	Con di tio	Nomina Patrinorum	Baptisans
Anno 1784 Die 3-to Maii	Stepha- nus	Joannes Horváth et Anna (Tompos)	Sar- tor	Georgius Hollner et Elisabetha	R. D. Franciscus Pais

Super cuius modi Baptismo et Inscriptioe praesentes propria manu scriptas et subscriptas, ac officii sigillo munitas dedi Litteras Testimoniales Albae Regiae die 9° Octobris 1805.

(L S)

Ignatius Puretits m. p.

Parochus Albensis Intramoenialis.

Tudatlan volt Pais Uram, ki most Etyeki Plébános Fehér vármegyében, midőn az Édes Atyámat Szabó Mesterembernek irta. Ő nem volt soha szabó, hanem Zubbontsa, kit Exomidariusnak hívnak Latánúl, nem Sartornak. Beirhatta volna őtet Paplanosnak is. Azomban még e mellett az Atyám nemesi karakterét sem jegyzette föl, a' mi már iszonyú lustaság volt. Ha fontolóra veszem, hogy az Édes Anyám vezeték nevét kihagyta, akkor már boszorkodnám is Pais Uramra, ha az emberiséget nem tekinteném.

10. Föl kelvén kikérdeztem az Öreg Anyámat az Édes Atyám születése heléről, 's több effélékről. Ezeket hallottam tőle, a' mik följegyezni valók: — Nemes Horváth János Édes Atyám született Aszszonyfán Győrvármegyében Nemes Horváth Ferentztől és Zádory Klárától. Megkereszteltetett Tápon Győrvármegyében valami Vida nevezetű

Plébánustól. Kereszt atyja vala Petrovics János. Nemes Horváth Ferentz elvette nejlül Zádory Klárát és megesküdtek Écsen Győrvarmegyében. — Zádory Klára született és megkereszteltetett Pázmádon Győrvarmegyében.

13. Millyen édes öröm szálna gyöpös sírhalmomra, ha rólam is, mint ő róla (édes Atyja), saját ellenségeim barátaimmal együtt hirdetve hirdetnék: Dolgos, érzékeny szánakodó, fáradhatatlan és Jótevő ember, igaz ember volt utolsó fogytáig.

14. Majd elfelejtém örök emlékezet okáért följegyezni, hogy a' Barát Monostorban Fehérvárott jövő November holnapban elkezdi Magyarázni a Philosophiát. Régtől fogva nem dicsekedhetett ilyen nel hazám. — Vagyon Pesten egy régibb Thesisem, mely a' Fehérvári Barát Philosophusoknak számokra készült.

Néh. SZÉCHY KÁROLY másolatából.

VÁLYI K. ANDRÁS ÉLETÉHEZ.¹

I.

Amplissime Magistratus,
Domini singulariter colendissimi.

Insinuata coram superioritate literaria egregii domini Andreae Sikur, scholae nationalis localis professoris resignatione, de dato 4-ae Decembris anni proxime praeteriti ii mihi fuerunt dati ordines, ut stationem hanc taliter vacaturam individuo e statu protestantium deligendo conferam; quo ita altissimae menti regiae commixtionem scholarum in locis per diversae religionis accolas inhabitatis, praecipienti satisfiat. In cuius dispositionis obsequium praenominato domino professore per ampissimum hunc magistratum occasione ultimae restaurationis applicato, egregium dominum *Andream Vályi*, evangelicum helveticae confessionis addictum, in studiis debite versatum et in ipsa docendi methodo clementissime praescripta insigni cum laude approbatum linguarumque praeter patriam, quae ei vernacula est, latinae, germanicae, slavicae, imo gallicae etiam et italicae gnarum, professorem orbatae huius suo institutore classis denominavi.

Quem quidem amplissimo magistratui ceu scholae huius patrono per perillustrem dominum Carolum Dietenhofer, scholae regiae districtus huius normalis directoris ea cum officiosa petitione praesento, ut eum quidem contestatis erga reliquos dominos scholae huius professores gratiis complecti, ipsum vero eiusdem e tam multis aliis pro statione hac concurrentibus individuus delectum et denominationem pro certissimo singularis illius cultus et studii, quo erga eundem amplissimum magistratum et iuventutis localis commodum et feror et ferri debeo, argumento sumere

¹ Lásd a XXI. évf. 336. lapját.